

RANI SPISI

[SKICE O RELIGIJI I LJUBAVI]

(1797—1798)

[*Moralnost, ljubav, religija*]

¹ Pozitivnom se naziva vjera u kojoj teoretski postoji ono praktično — ono prvobitno subjektivno samo kao nešto objektivno; religija koja predstave o našem objektivnom, što ne može postati subjektivno, postavlja kao princip života i radnji. Praktična djelatnost radi slobodno, bez objedinjavanja nečeg suprotnog, ovim neodređivana — ona ne donosi jedinstvo u neko dato različito, već je samo jedinstvo*, koje se jedino spasava od onog različito suprotnog što, s obzirom na praktičnu sposobnost, uvijek ostaje nevezano; to praktično jedinstvo se učvršćuje time što se ono suprotno potpuno ukida.

Sve moralne zapovijesti su zahtjevi da se ovo jedinstvo dokaže pred nagonima; one se razlikuju samo po tome što su upravljene protiv raznih nagona — zamislivši ovo jedinstvo.

Šta je to: pojam moralnosti? Moralni pojmovi nemaju objekta u onom smislu u kojem teoretski

¹ Nol, str. 374—77, Šiler, br. 67 (prije jula 1797).

* Teoretsko jedinstvo je prazno, beznačajno bez nečeg različitog, zamislivo je samo u vezi s ovim.

pojmovi imaju objekte. Objekat prvih je uvijek Ja; objekat drugih je ne-Ja. Objekat moralnog pojma je jedno izvjesno određenje tog Ja koje se, da bi postalo pojam, da bi postalo spoznato, objekat, sigurno drugačije suprotstavlja tome nego što posmatra jedan akcidents toga Ja, kojeg određenje toga Ja, što sada spoznaje, isključuje. — Pojam je reflektovana djelatnost. Moralni pojam, koji nije nastao na ovaj način, pojam bez djelatnosti, pozitivan je pojam; on, ipak, istovremeno treba da bude praktičan; on je samo nešto spoznato, nešto dato, nešto objektivno i svoju moć, svoju snagu, svoju djelotvornost zadobija zahvaljujući samo objektu koji pobuđuje poštovanje ili strah, pred kojim mi nestajemo, kojem bismo morali podleći, kad nam u onim pojmovima ne bi bio otvoren put k onom objektu, k nadi da ćemo biti pošteđeni, kad ne bi time bilo moguće jedinstvo.

Pozitivni moralni pojam kadar je da izgubi karakter pozitivnosti, ako se djelatnost, koju on izražava, sama razvija i ako dobija snagu — no, ono što se obično naziva pozitivnim, takvo je da ono nije reflektirana djelatnost nas samih, već nešto objektivno i ne može nikad odbaciti taj karakter.

Moralno može, doduše, postati i objektivno time što biva predstavljeno i pojmljeno, ali je svijest s time uvijek povezana ili može odmah biti uspostavljeno da smo mi sami, naša sopstvena slobodna snaga i djelatnost objekat spoznavanja. Moralno i objektivno su u običnom smislu upravo suprostavljeni jedno drugom.

Beskrajni objekat, njegovi načini djelovanja su pozitivni i za sposobnost spoznaje; čuda, otkrovenja, prikaze.

U opažaju ne treba da bude data neka cjelina, sposobnost spoznaje treba da odustane od zakona svoga bića, da se obrazuje u jedan dio cjeline, treba da upozna patnju i ne treba da joj bude dat isti kvantitet djelatnosti u pojavi, a ova nikad ne treba da opažaj zamišlja kao neku takvu cjelinu. Ta djelatnost, taj uzrok treba da bude nešto nepoznato,

jedan član mijene, a ne objekat, ne ne-Ja, a ne ni Ja, ne kao kod djelovanja ljudi, gdje je jedan član jedno Ja.

Bit tog praktičnog Ja se sastoji u prevazilaženju idealne djelatnosti iznad zbiljskog i u zahtjevu da objektivna djelatnost treba da bude jednaka beskrajnoj. Praktična vjera je vjera u onaj ideal; pozitivna vjera je samo ako su dati i ono prevazilaženje i zahtjev za jedinstvom — ovaj zahtjev može biti dat samo preko nekog moćnog i vladajućeg objektivnog (autoritet), koje i čije načine djelanja mi, međutim, ne možemo shvatiti; kad bismo ga shvatili, mi bismo ga određivali — njegovi načini djelovanja za nas moraju biti čuda koja su za nas nemoguća, tj. ona pretpostavljaju čin koji mi ne spoznajemo kao čin nekog Ja i time se oni razlikuju od onih radnji koje mi spoznajemo kao radnje slobodnih bića, spoznajemo da su to radnje jednog Ja.

Kod moralnog cilja, koji mi pripisujemo providenju božanstva, mi ne reflektiramo na njegovo ostalo nama nepoznato biće, već ovdje sudimo da je njegov čin utoliko čin jednog Ja.

Religija, zasnivanje religije

Drugi ekstrem toga da se odbije od jednog objekta je plašiti se objekata, bijeg od njih, strah od ujedinjenja, najviša subjektivnost.

Objektivno

1. zbiljsko u prostoru.
2. unutarnja određenja objektivno sa sviješću da su ona unutarnja određenja,
3. unutarnja određenja bez svijesti da su ona unutarnja određenja.

Religija je slobodno poštovanje božanstva. Samo subjektivna religija bez mašte je valjanost.

Pojmiti je ovladati. Objekte oživjeti je njih učiniti bogovima.

Posmatrati jedan potok kako on po zakonima sile teže mora da pada u dublje predjele i kako je

ograničen i stisnut dnom i obalama, znači pojmiti ga, dati mu dušu, kao njemu jednak učestvovati u njemu — znači učiniti ga bogom. Međutim, pošto potok, drvo može istovremeno biti i objekat, podložan pukoj nužnosti, kao što se i obogotvoreni ljudi takođe razlikuju od onog stanja kad su bili samo ljudi, oni su samo polubogovi, nisu vječiti, nužni. Tamo gdje se subjekat i objekat ili sloboda i priroda zamišljaju tako objedinjeni, da je priroda sloboda da se subjekat i objekat ne mogu razdvojiti, tu je božansko — takav ideal je objekat svake religije. Božanstvo je istovremeno subjekat i objekat, o njemu se ne [može] reći da je subjekat u suprotnosti prema objektu ili da ima objekte.

Teoretske sinteze postaju sasvim objektivne, subjektu potpuno suprotstavljene. Praktična djelatnost uništava objekat i sasvim je subjektivna — jedino u samoj ljubavi je čovjek jedno s objektom, on ne vlada njime i njime se ne vlada. Ova ljubav koju mašta čini bićem, to je božanstvo; razdvojeni čovjek osjeća onda strahopoštovanje prema njemu — u sebi jedinstven [čovjek ima] ljubav; onom njegova loša savjest daje svijest o pocijepanosti, o strahu pred njom.

Ono ujedinjenje možemo nazvati ujedinjenjem subjekta i objekta, slobode i prirode, zbiljskog i mogućeg. Ako subjekat zadrži formu subjekta, objekat formu objekta, priroda uvijek još formu prirode, onda nije došlo do ujedinjenja. Subjekt, slobodno biće, jeste ono nadmoćno, a objekat, priroda, ono ovladano.

U stara vremena su bogovi hodali među ljudima; što je više raslo razdvajanje, udaljenost, to su se više i bogovi odvajali od ljudi, dobijali su zato žrtve, miomiris i službu — čovjek ih se više plašio, dok to razdvajanje nije otišlo tako daleko da do ujedinjenja može doći samo silom. Do ljubavi može doći samo prema jednakom, prema ogledalu, prema odjeku našeg bića.

[*Ljubav i religija*]

² ... kako upoznaju više rodova, koji prema njima nisu neprijateljski, tako oni u njihov Pantheon primaju više bogova. Vaš bog neka bude i naš bog, tj. posmatrajte nas ne više kao posebne, već kao ujedinjene. Narod koji prezire sve strane bogove mora da u grudima nosi mržnju čitavog ljudskog roda.

Tamo gdje je razdvojenost između nagona i zbilje toliko velika da dolazi do zbiljskog bola, on kao razlog te patnje, doduše, nastavlja jednu nezavisnu djelatnost i oživljava je, ali pošto ujedinjenje s bolom nije moguće, pošto je on patnja, nemoguće je i jedinstvo s onim uzorkom patnje, i on se suprotstavlja kao neko neprijateljsko biće; da on od njega nije nikad uživao neku naklonost, on bi mu pripisivao neprijateljsku prirodu koja se ne mijenja; ako je on od njega već imao radosti, ako ga je već volio, on to neprijateljsko raspoloženje mora zamišljati samo kao prolazno, a ako je svjestan neke svoje krivice, on u svom bolu spoznaje kaznilačku ruku božanstva, s kojim je prije toga bio u prijateljstvu. Ali ako je on svjestan svoje čistote i ako ima dovoljno snage da podnese ovo potpuno razdvajanje, onda se jednoj nepoznatoj moći, u kojoj nema ničeg ljudskog, sudbini, snažno suprotstavlja bez potčinjavanja ili inačeg nekog sjedinjavanja s njom, sjedinjavanja koje bi s jednim moćnijim bićem moglo biti samo pokornost.

Ako dođe do sjedinjenja tamo gdje je u prirodi vječito razdvajanje, ako se sjedini neujedinjivo, imamo pozitivnost. Ovo sjedinjeno, ovaj ideal je, dakle, objekat, a to je nešto u njemu, nešto što nije subjekat.

Ideal mi ne možemo staviti izvan nas, inače bi on bio objekat — ne možemo ga staviti samo u nas, inače ne bi bio ideal.

² Nol, str. 377—78; Šiler, br. 68 (ljetno, 1797).

Religija je jedno s ljubavlju. Voljeni nam nije suprotstavljen, on je jedno s našim bićem; mi u njemu vidimo samo nas, a on onda ipak opet nije mi — čudo koje nismo u stanju da shvatimo.

»Posvećeni (Platon, *Phaidros* [251 A]), koji je jednom uživao u punom izgledu vječite ljepote, kad ugleda jedno bogu slično lice, koje je dobra kopija ljepote ili inače neke netjelesne ideje, u početku se uplaši i zahvati ga jedna od prijašnjih jeza; poslije toga on pogleda bolje i poštuje ga kao boga; i kad se ne bi plašio da će ga proglasiti ludim, on bi tom voljenom prinosio žrtve kao kipu ili bogu.«

[Ljubav]

³ ... ma kojem cilju da služi sve ostalo, ništa nije u sukobu s ovim, u istom je pravu; kao što, na primjer, Abraham postavlja sebe i svoju porodicu, a zatim svoj narod — ili [kao što] se cijelo hrišćanstvo postavlja prema krajnjem cilju. No, što se ta cjelina više širi, što više biva postavljeno u tu jednakost zavisnosti — ako kosmopolit cijeli ljudski rod pojmi u njegovoj cjelini — od toga gospodstva nad objektima i od naklonosti vladajućeg bića će utoliko manje doći na jednog; svaki pojedinac utoliko više gubi od svoje vrijednosti, od svojih prava, od svoje samostalnosti; jer njegova je vrijednost bila učešće u gospodarenju; bez tog ponosa, da se bude središte stvari, njemu je cilj kolektivne cjeline ono najviše i on sebe prezire kao mali djelić i kao sve pojedince.

Pošto je ova ljubav zbog mrtvog okružena samo stvarju, njoj je ta materija po sebi ravnodušna i njezina bit se sastoji u tome da je čovjek u svojoj najunutarnjijoj prirodi nešto suprotstavljeno, samo-

³ Nol, str. 378—82; Šiler, br. 69 (prvi tekst, oko nov. 1797) i br. 84 (drugi tekst, jesen-zima 1798). Precrtana mjesta potiču iz prvog teksta.

stalno, da je njemu sve spoljni svijet, koji je, dakle, onoliko vječan koliko on sam, tako da se njegovi predmeti, doduše, mijenjaju, ali mu oni nikad ne nedostaju; koliko je on siguran, sigurni su oni i njegovo božanstvo; otuda njegov mir pri gubitku i njegova izvjesna utjeha da će mu taj gubitak biti nadoknađen, jer se on može nadoknaditi. Materija je na ovaj način za čovjeka apsolutna; ali, naravno, kad on sam nikad ne bi bio, ne bi bilo i ničeg više za njega — a zašto bi on i morao da bude? Da bi on htio da bude, sasvim je pojmljivo; jer sem njegove zbirke ograničenosti, njegovoj svijesti ne podliježe ono u sebi dovršeno, vječito jedinstvo, već samo ono suho ništa, a sebe u tome zamišljati, to čovjek, naravno, ne može da podnese. On jeste samo kao ono suprotstavljeno; to suprotstavljeno je sebi uzajamno uslov i uslovljeno; on sebe mora zamišljati van svoje svijesti, nema određujućeg bez određenog i obratno; nijedno nije bezuslovno; nijedno ne nosi korijen svoga bića u sebi, svako je samo relativno nužno; jedno je za drugo i, dakle, za sebe samo zahvaljujući jednoj stranoj sili; drugo mu je dodijeljeno zahvaljujući njezinoj naklonosti i milosti; ono nije iznad svega nezavisan bitak sem u nekom stranom, koje strano čovjeku sve poklanja i kojem on mora da bude zahvalan za sebe i za besmrtnost, radi kojeg on s drhtanjem i strahom moli.

Istinsko sjedinjenje, pravu ljubav imamo samo među živima koji su po moći jednaki i, dakle, potpuno živi jedno za drugo, koji ni sa koje strane jedno prema drugom nisu mrtvi; ona isključuje sva suprotstavljanja, ona nije razum, čiji odnosi različito uvijek ostavljaju kao različito i čije samo jedinstvo su suprotstavljanja; ona nije um, koji svoje određenje apsolutno suprotstavlja određenom; ona nije ništa što ograničava, ništa ograničeno, ništa konačno; ona je osjećaj, ali ne neki pojedinačni osjećaj; iz pojedinog osjećaja, zato što je on samo djelimični život, zato što nije čitav život, život se razjašnjenjem rasutosti probija u različiti-

tosti osjećaja i da bi sebe našao u ovoj cjelini različitosti; u ljubavi ova cjelina nije sadržana u sumi mnogih posebnih, razdvojenih; u njoj život nalazi sam sebe, kao udvostručenje sebe samog i kao svoje jedinstvo; život je, polazeći od nerazvijenog jedinstva, preko obrazovanja prošao krug do jednog dovršenog jedinstva; naspram nerazvijenog jedinstva stajali su mogućnost razdvajanja i svijet; u razvitku je refleksija producirala sve više suprotstavljenog, koje se objedinjavalo u zadovoljenom nagonu, dok cjelinu samog čovjeka nije njemu suprotstavila, dok ljubav refleksiju ne ukine u potpunoj bezobjektivnosti, dok tom suprotstavljenom ne oduzme sav karakter nečeg stranog i dok život sebe samog ne nađe bez daljih nedostataka. U ljubavi ima još odvojenog, ali ne više kao odvojeno, [već] kao jedno, a živo osjeća živo.

Pošto je ljubav osjećaj živoga, oni koje se vole mogu se razlikovati samo po tome što su smrtni, što zamišljaju tu mogućnost razdvajanja, a ne po tome što bi zbilja nešto bilo razdvojeno, kao da bi to moguće povezano s jednim bitkom bilo nešto zbiljsko. Oni koji se vole nemaju materije, oni su jedna živa cjelina; oni koji se vole imaju samostalnost, svoj životni princip — [to] samo znači: oni mogu umrijeti. Biljka ima so i dijelove zemlje koji u sebi nose sopstvene zakone svoga načina djelovanja — [to] je refleksija nečeg stranog i znači samo: biljka može da uvene. Ljubav, međutim, teži i za tim da ukine ovo razlikovanje, ovu mogućnost kao puku mogućnost i da sjedini čak i ono smrtno, da ga učini besmrtnim. Ono odvojivo, dokle god je, prije potpunog sjedinjenja, još nešto svoje, dovodi u nepriliku one koji se vole, ono je jedna vrsta sukoba između potpunog predavanja, jedino mogućeg uništenja, uništenja suprotstavljenog u sjedinjenju i one još postojeće samostalnosti; prvo se osjeća ometeno drugim — ljubav je neraspložena prema onom još razdvojenom, prema svojini; ova ljutnja ljubavi zbog individualnosti je stid; on nije trzaj umirućeg, nije ispoljenje slobode, da bi se ona odr-

žala, da bi postojala; pri napadu bez ljubavi duša puna ljubavi je uvrijeđena samim ovim neprijateljstvom, njezin stid postaje bijes, koji sad brani samo svojinu, pravo. Kad stid ne bi bio posljedica ljubavi, koja obličje nevoljkosti dobija samo prema nečem neprijateljskom, kad bi on po samoj prirodi svojoj bio nešto neprijateljsko, što hoće da prigrabi neku napadu izloženu svojinu, onda bismo za tirane morali reći da oni imaju više stida, kao i za djevojku koja svoje draži ne daje bez novca, ili za one sujetne koje njima hoće da vežu. Ne vole ni jedna ni druga, njihova odbrana smrtnog je suprotnost nevoljkosti zbog njega; one mu u sebi pridaju vrijednost, one su bestidne. Čista duša se ne stidi ljubavi, ali ona se stidi što ova nije potpuna, ona prebacuje sebi što postoji još jedna sila, nešto neprijateljsko koje sprečava ispunjenje. Stid dolazi samo zbog prisjećanja na tijelo, putem lične prisutnosti, kod osjećaja individualnosti — on nije strah za smrtno, za svoje, stid se, naprotiv, boji toga, a tog straha nestaje zajedno s njim, čim ljubav smanji to odvojivo; jer ljubav je jača od straha; ona ne strahuje od svoga straha, ali praćena njim ona ukida razdvajanje, zabrinuta da će naići na neko uporno, čak čvrsto suprotstavljanje; ona je uzajamno uzimanje i davanje; uplašena da bi njeno davanje moglo biti prezreno, uplašena da bi njenom uzimanju moglo da ne popusti nešto suprotstavljeno, ona iskušava nije li je nada prevarila, da li će ona sebe potpuno naći; ono što uzima time ne postaje bogatije od drugog; ono [se], doduše, obogaćuje, ali samo za onoliko koliko drugo; isto tako, ono što daje ne postaje siromašnije; time što daje drugome, ono je za toliko povećalo svoje sopstveno blago; Julija i Romeo; što više dajem to više imam itd. Ovo bogatstvo života ljubav stiće izmjenom svih misli, svih različitosti duše, pri čemu traži beskrajne razlike, a pronalazi sebi beskrajna sjedinjenja, obraća se cijeloj različitosti prirode da bi iz svakog njezinog života pila ljubav. Ono najosebujnije se sjedinjuje u dodiru, u opipavanju do besvjesnosti,

u ukidanju svakog razlikovanja; ono smrtno je odbacilo karakter odvojivosti i nastala je jedna klica besmrtnosti, jedna klica onog što se vječito razvija i stvara iz sebe, jedno živo. Sjedinjeno se više ne razdvaja; božanstvo je izrađeno, stvoreno. Ali ovo sjedinjenje je samo jedna tačka, jedna klica,* oni koji se vole ne mogu mu saopštiti da se u njima nalazi nešto različito; jer se u tom sjedinjenju nije postupalo s nečim suprotstavljenim, ono je bez ikakvog razdvajanja; sve čime ono može imati nešto različito, jedan opstanak, mora samo to novostvoreno imati u sebi uvučeno, suprotstavljeno i sjedinjeno. Klica se sve više okreće prema suprotstavljenom i započinje, svaki stupanj njegovog razvitka je jedno razdvajanje, da bi ponovo sama zadočila cijelo bogatstvo života. I tako je to: jedno, razdvojeni i opet sjedinjeni. Sjedinjeni se opet razdvajaju, ali je u djetetu samo sjedinjenje postalo nerazdvojivo.

Ovo sjedinjenje ljubavi je, doduše, potpuno, ali ono to može biti samo onoliko koliko je to razdvojeno samo tako suprotstavljeno da je jedno ono koje voli, drugo ono voljeno, da je, dakle, svako razdvojeno jedan organ nečeg živog; no, oni koji se vole, sem toga, još su povezani s mnogim mrtvim, svakom pripada mnogo stvari, tj. stoji u odnosu sa suprotstavljenima, koji su i za samog onog što se odnosi još suprotstavljene, objekti; i tako su oni još sposobni za još jedno mnogostruko suprotstavljavanje u mnogostrukom sticanju i posjedu svojine i prava.**

* [Precrtano:] postaje biljka, od onog što je najviše sjedinjeno ono preko animalnog ide prema ljudskom životu — ali ono odvojivo se vraća u stanje odvojivosti; ali duhovi su jedinstveniji nego ikad, a sve ono što je još bilo odvojeno od određene svijesti, odstranjuje se; sve tačke na kojima je jedno dodirnulo drugo ili ga je ovo dodirnulo, koje je, dakle, samo osjećalo, mislilo, postaju izjednačene, duhovi se izmjenjuju.

** [precrtano:] U ovom slučaju se siromašniji usteže da uzme od bogatijeg, da se stavi u isti posjed s njim, jer je ovaj sam učinio jednu radnju suprotstavljavanja, sebe

Ono mrtvo, što se nalazi u vlasti jednog, suprotstavljeno je obadvoma i izgleda da do jedinstva u tome može doći samo ako ono dođe pod gospodstvo obadvoga. Onaj koji voli, koji ono drugo vidi u posjedu svojine, mora osjetiti ovu posebnost drugoga, posebnost koju je on htio; on sam ne može ukinuti to isključivo gospodstvo drugog, jer to bi opet bilo jedno suprotstavljanje moći drugoga, pošto i on prema objektu ne može da nađe neki drugi odnos nego da vlada njime; on bi onda vladanje suprotstavio gospodstvu drugog i ukinuo jedan odnos drugog, ukinuo bi njegovo isključenje iz svega; a ako posjed i svojina čine jedan tako važan dio čovjeka, dio njegovih briga i misli, onda se i oni koji se vole ne mogu suzdržati, da ne reflektuju o

stavio izvan kruga ljubavi, dokazao svoju samostalnost; ali ovaj strah koji izaziva njegova svojina, onaj ko posjeduje predupređuje tako što svoje pravo svojine, koje mu pripada prema nekome, sam ukida prema voljenom, poklanja mu ga. Pokloni su otuđenja neke stvari, koja apsolutno ne može izgubiti karakter objekta; samo osjećaj ljubavi, uživanje je zajedničko, ono što je sredstvo tog uživanja, što je mrtvo, samo je svojina, a pošto ljubav ne čini ništa jednostrano, ona ne može uzeti ništa što još i u ovladavanju, u sjedinjenju gospodstva ostaje sredstvo, svojina; stvar, nešto što je van osjećaja ljubavi, ne može biti zajednička, upravo zato što je stvar; tako ona ili ne pripada nijednom od onih koji se vole ili svakom pripada jedan određeni dio. Zajednica dobara znači pravo svakog na tu stvar, isti ili neodređeni udio, ona uvijek pretpostavlja⁴ neko dijeljenje i to nužnost ovog dijeljenja, nešto posebno, svojinu, doduše, ne mirujuće sredstvo nekorišćenog, mrtvog, ali jedno nužno dijeljenje toga u potrošnji, onim neizdvajanjem svojine dok je ona neutrošena, vara da zajednica dobara jednim prividom potpunog ukidanja prava, u osnovi jeste i jedno pravo na dio svojine koja se neposredno troši, samo koristi, zadržava, o njoj se samo čuti. U toj zajednici dobara stvari nisu svojina, ali je u njima skriveno pravo, svojina na jedan dio njih. Prema tome je, među onima koji se vole, uobičajeno da se prava onih koji se vole na stvari — lično pravo već svojim imenom sebe isključuje zahvaljujući ljubavi, kao jedna njoj odvratna dužnost — uzajamno ukidaju i da se na sve to gleda, da se sve to prosuđuje kao jedan dokaz ljubavi.

⁴ manuskript: »uključuje«.

ovoj strani svoga odnosa; a ako je već potrošnja zajednička, onda bi time pravo na posjed ostalo neodlučeno, misao na pravo, doduše, ne bi bila zaboravljena, jer sve u čijem posjedu su ljudi, ima pravnu formu svojine; ali ako onaj koji posjeduje drugog takođe stavi u isto pravo posjeda, onda je ta zajednica dobara ipak samo pravo svakog od njih dvoje na tu stvar.

[Vjerovanje i bitak]

⁵ Vjerovanje je način na koji ono sjedinjeno, čime je sjedinjena jedna antinomija, postoji u našoj prestavi. Sjedinjenje je djelatnost; ova, djelatnost, je reflektirana kao objekat, ono u što se vjeruje. Da bi se sjedinili, članovi antinomije se moraju osjećati ili spoznati kao oprečni, njihov se uzajamni odnos mora osjetiti ili spoznati kao antinomija; a to oprečno se kao oprečno može spoznati samo time što je već sjedinjeno; sjedinjenje je mjerilo prema kojem dolazi do izjednačenja, prema kojem se suprotstavljeni kao takvi pojavljuju kao nezadovoljeni. Ako se, sada, pokaže da suprotstavljeni ograničeni kao takvi ne bi mogli postojati, da bi se morali ukinuti, da oni, dakle, da bi bili mogući, pretpostavljaju sjedinjenje (već da bi mogli pokazati, da su oni suprotstavljeni, pretpostavlja se sjedinjenje), onda se time dokazuje da oni moraju biti sjedinjeni, da sjedinjenja treba da bude. Ali samo to sjedinjenje, da ono jeste, nije time dokazano, u ovu vrstu prisustva njegove predstave se vjeruje; a [ono] i ne može biti dokazano, jer ti suprotstavljeni su zavisni, sjedinjenje [je] s obzirom na njih nezavisno; a dokazati znači [pokazati] tu zavisnost; ono s obzirom na ove suprotstavljene nezavisne, može naravno, opet u drugom slučaju biti jedno zavisno, suprotstavljeno; i onda se opet mora ići k novom sjedinjenju, koje je sada opet ono u što se vjeruje.

⁵ Nol, str. 382—85; Šiler, br. 72 (1798; ne prije dec. 1797).

Sjedinjenje i bitak su istoznačni; u svakom stavu vezna riječ »je« izražava sjedinjenje subjekta i predikata — bitak; u bitak se može samo vjerovati; vjerovanje pretpostavlja jedan bitak; protivurječno je, dakle, reći da se, da bi se vjerovalo, čovjek prethodno mora osvjedočiti u bitak. Ova nezavisnost, apsolutnost bitka je ono s čim se sudaramo; on, istina, treba da bude, no time da jeste, ne bi on bio za nas; nezavisnost bitka treba da se sastoji u tome, što on *jeste*, pa bilo sad za nas ili ne za nas, taj bitak treba da može da bude nešto apsolutno odvojeno od nas, u čemu nema nužnosti da mi s njim dolazimo u vezu; koliko nešto može biti, a da bi bilo moguće, da mi u njega ne vjerujemo? tj. moguće je, zamislivo je, da mi u nešto ipak ne vjerujemo, tj. da zbog toga ipak nije neophodno iz zahvalnosti ne slijedi bitak; on je, dođuš, utoliko kao zamišljen; ali zamišljeno je odvojeno, suprotstavljeno onom koji misli; ono nije bivstvujeće. Samo tako može doći do nesporazuma, da ima različitih vrsta sjedinjenja, bitka i da se, dakle, utoliko može reći: on jeste nešto, ali stoga nije neophodno da ja u to vjerujem — s jednom vrstom bitka njemu stoga ne pripada neka druga vrsta bitka; dalje vjerovanje nije bitak, već reflektovani bitak; i utoliko se može reći da ono što jeste, stoga ipak ne mora [biti] reflektirano, ne mora doći do svijesti. Ono što jeste, u to se ne *mora* vjerovati, ali ono u što se vjeruje mora *biti*. Ono zamišljeno, sad, kao nešto odvojeno, mora biti sjedinjeno i tek onda se u njega može vjerovati; misao jeste sjedinjenje i u nju se vjeruje; ali u zamišljeno još ne.

To odvojeno nalazi svoje sjedinjenje samo u *jednom* bitku; jer u nekom različitom bitku pretpostavljala bi se u *jednom* pogledu jedna priroda, koja i ne bi bila priroda, dakle, jedna protivurječnost; jedno sjedinjenje bi u istom pogledu moglo i da ne bude sjedinjenje; pozitivna vjera je; sad, takva vjera koja, umjesto jedino mogućeg sjedinjenja uspostavlja jedno drugo, na mjesto jedino mogućeg bitka stavlja jedan drugi bitak; vjera, dakle,

koja te suprotstavljene sjedinjuje na jedan način kojim oni, doduše, jesu sjedinjeni, ali nepotpuno, tj. nisu sjedinjeni u onom pogledu u kojem bi trebalo da budu sjedinjeni.

Svako sjedinjenje u pozitivnoj religiji treba da bude nešto dato; ono što je dato to još nemamo dok ga ne primimo; a poslije prijema treba nešto dato da može dijelom ostati; samo, nešto dato utoliko nije jedno drugo kao jedno suprotstavljeno i prema tome bi to sjedinjenje bilo nešto suprotstavljeno i to ukoliko je sjedinjeno, što je protivurječnost. Ova protivurječnost nastaje zbog jedne zablude, jer se nepotpunije vrste sjedinjenja, koja su u drugom pogledu još suprotstavljena, što se nepotpuni bitak smatra, u tom pogledu u kojem treba da dođe do sjedinjenja, potpunim bitkom, pa se jedna vrsta bitka zamjenjuje drugom vrstom. Različite vrste bitka su potpunija ili nepotpunija sjedinjenja. U svakom sjedinjenju je jedno određenje i jedno što treba da bude određeno, koji su jedno; ali u pozitivnoj religiji to određujuće, i ukoliko ono određuje, treba da bude određeno; njezino djelovanje ne treba da bude neka djelatnost, već trpljenje; ono određujuće, zbog kojeg ono trpi je, međutim, i jedno sjedinjeno, u ovom sjedinjenju je onaj koji djeluje mogao biti djelatno; ali ovo je jedan niži način sjedinjenja, jer u djelatnosti je, do koje dolazi iz pozitivnog vjerovanja, samo opet sjedinjeno nešto suprotstavljeno, koje određuje svoje suprotstavljeno i ovdje je samo nepotpuno sjedinjenje, jer oboje ostaju suprotstavljene, jedno je određujuće, a drugo određeno; i to određujuće je samo kao djelatno, ali je forma radnje određena nečim drugim; tj. [ona treba] da bude data, to djelatno, ukoliko djeluje, treba da bude nešto određeno; ono određujuće djelatnosti mora prethodno da bude sjedinjeno kao nešto bivstvajuće; ako je i u ovom sjedinjenom to određujuće bilo nešto određeno, onda je bilo određeno nečim drugim itd., morao bi taj pozitivni vjernik da bude apsolutno pasivni, apsolutno određeni, što je protivurječno.

Sve pozitivne religije stoga postavljaju jednu višu ili manje usku granicu, u koju one ograničavaju djelatnost, one daju izvjesna sjedinjenja, na primjer, opazaj, one čovjeku priznaju izvjesni bitak, na primjer, da on vidi, čuje, da se kreće, djeluje, ali da radi uprazno; u svakoj određenoj djelatnosti nije određen onaj koji djeluje, već je kao jedan utoliko djelatniji, određeno djelatniji.

To određujuće je moć, kojom djelatnost dobija svoj pravac, svoju formu; i kad se vjeruje i djela iz povjerenja — povjerenje je identitet ličnosti, volje, ideala uz različitost slučajnosti. Ako ja tamo, gdje ja nisam on, a on nije ja, u njega vjerujem i djelam prema njemu, tad ja postajem određen, on je jedna moć prema meni, a ja se prema njemu držim pozitivno.

Pozitivna vjera zahtijeva vjerovanje u nešto što nije — to što nije može ili postati ili uopšte ne postati; ono što je određeno utoliko nije ništa bivstvujuće, a pošto u to treba vjerovati, ono ipak treba da bude nešto bivstvujuće. Moć se osjeća, trpi se zbog nje, a ona nije u ovom osjećaju, već u razdvajanju osjećaja u kojem je onaj koji trpi, koji na ovaj način postaje objekat suprotstavljen onome koji proizvodi trpljenje (koji utoliko postaje subjekat).

Svaka pozitivna religija polazi od nečeg suprotstavljenog, nečeg što mi nismo, a što mi treba da budemo; ona postavlja jedan ideal pred njegov bitak; da bi se u njega moglo vjerovati, on mora biti moć. U pozitivnoj religiji je bivstvujuće, sjedinjenje, samo jedna predstava, nešto zamišljeno — ja vjerujem da to jeste, to znači, ja vjerujem u tu predstavu, ja vjerujem da ja sebi nešto predstavljam, ja vjerujem u nešto vjerovano (Kant, božanstvo); Kantova filozofija — pozitivna religija. (Božanstvo svete volje, čovjek apsolutna negacija; u predstavi je sjedinjeno, predstave su sjedinjene — predstava je misao, ali pomišljeno nije bivstvujuće).

(Prevedeno prema: G. W. F. Hegel, Frühe Schriften, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a/Main 1971. Preveo Slobodan Novakov).